

stoomschepen, en het bruto tonnage was fors vergroot, zoals deze tabel laat zien.¹⁴

Jaar	1873	1900	1913
Totaal aankomsten	770	670	883
Zeilschepen	733	113	18
Stoomschepen	37	557	865
Totaal tonnage	103852	447498	1034965

Rotterdam was in de loop van deze periode de dominante haven geworden. Terwijl de Noorse vaart op Nederland in de negentiende eeuw was verdeeld over verscheidene havens, wijzen de cijfers uit 1913 bijna uitsluitend op aanlopen in Rotterdam. De nieuwe situatie had consequenties voor de werkdruk van de zeemanspastor. De mechanisering van het lossen en laden in deze periode betekende dat de schepen korter in de haven bleven; de zeelieden kregen minder tijd aan wal en moesten doorwerken, tenzij zij afmonsterden. Om zo veel mogelijk zeelieden te bereiken, moest de pastor efficiënt werken. De inhoud van het 'aanbod' aan de zeelieden bleef echter in wezen hetzelfde. Elke zondag werden twee diensten gehouden, in de ochtend en middag, waarvan de tweede een aanvullend karakter had en later geschrapt werd. In deze diensten werd de

liturgie en het programma van de Noorse 'moederkerk' gevolgd, met vaste Bijbelteksten en thema's voor de preek voor elke zondag in het jaar. Er werd veel gezongen uit het officiële boek der gezangen, *Landstads salmebok*, dat in Noorwegen vastgesteld was. De dienst werd gehouden in het Noors, maar Zweedse en Deense zeelieden waren ook welkom. Ze konden met een beetje inspanning de dienst volgen, want de talen lagen dicht bij elkaar, en de schrifttaal in Noorwegen was in deze periode niet of nauwelijks te onderscheiden van het Deens. Niet iedere zeeman was in de gelegenheid om op zondag naar de kerkdienst te komen. Een alternatieve mogelijkheid vormden de stichtelijke bijeenkomsten die op een doorweekse avond werden gehouden. Deze waren vrijer van vorm dan de kerkdiensten, en bestonden uit het lezen van Bijbelteksten, gebed, en meer informele gesprekken tussen de pastor en de zeelieden. De zeemanspastor voerde ook andere kerkelijke rituelen uit, bij doop, huwelijk en begrafenissen. In Noorwegen was de kerk verantwoordelijk voor het bijhouden van de burgerlijke stand en de zeemanspastor moest hierover rapporteren aan het thuisland. Wegens de vele risico's van het zeemansleven werden vrij veel begrafenissen verzorgd, van vooral jonge zeelieden die overleden waren aan ziekte of door ongelukken. Zieke zeelieden werden ook van de schepen naar de ziekenhuizen gebracht. Het bezoeken van deze zieken behoorde tot de taken van de zeemanspastor, die een 'toegangspasje' kreeg van het ziekenhuis, en daardoor op elk moment toegang had. Hij ging regelmatig langs bij de